

University of Mumbai

परीक्षा विभाग/निकाल कक्ष,
महात्मा फुले भवन,
विद्यानगरी, कलिंगा,
सांताकुळ (पूर्व),
मुंबई - ४०००९८.

क्र.परीक्षा/निकाल/९८५९ / २०१७

परिपत्रक :—

विद्यापीठाच्या विविध शैक्षणिक विभागांचे संचालक/प्रमुख, संलग्नित/संचालित महाविद्यालयांचे प्राचार्य, मान्यताप्राप्त संस्थाचे संचालक/प्रमुख, दुर व मुक्त अध्ययन संस्थेचे प्राध्यापक नि संचालक, विद्यापीठाच्या रत्नागिरी व ठाणे उपकेंद्राचे संचालक/समन्वयक यांना कटविण्यात येते की, विशेष गरजा असणाऱ्या (दिव्यांग/Person with disability) विद्यार्थ्यांना परीक्षामध्ये सोयी—सवलती उपलब्ध करून देण्यासंदर्भात उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, यांच्याकडून निर्गमित करण्यात आलेले परिपत्रक सोबत जोडलेले आहे.

शासन निर्णय क्रमांक: संकीर्ण—२०१६/प्र.क्र.३०२/विशि—३ दि. ०४ मार्च, २०१७)
(पृष्ठ—१ ते ११).

तरी सर्व संबंधीतांना विनंती करण्यात येते की, उपरोक्त नमुद परिपत्रकामध्ये विहोत केलेल्या सोयी—सवलती सर्व संबंधीतांच्या निर्देशनास आणुन देऊन संबंधीत विद्यार्थ्यांना उपलब्ध करून देण्यात याव्यात.

स्थळ : मुंबई.
दि. : २२ मार्च, २०१७.

११८८१
(दिपक वसावे)
स्था. संचालक,
परीक्षा व मुल्यमापन मंडळ,

अ. प्रत:—

१. मुंबई विद्यापीठाच्या सर्व शैक्षणिक विभागांचे संचालक/प्रमुख, विद्यापीठाशी संलग्नित/संचालित असलेल्या सर्व महाविद्यालयांचे प्राचार्य, मान्यताप्राप्त शैक्षणिक संस्थेचे संचालक/प्रमुख, दुर व मुक्त अध्ययन संस्थेचे प्राध्यापक नि संचालक तसेच विद्यापीठाच्या रत्नागिरी व ठाणे उपकेंद्राचे संचालक/समन्वयक

ब. प्रत माहितीस्तव व योग्य त्या पुढील कार्यवाहीसाठी अप्रेषित:—

१. संचालक, केंद्रीय संगणक सुविधा विभाग
२. सर्व उपकुलसचिव, परीक्षा विभाग
३. सर्व सहायक कुलसचिव, परीक्षा विभाग

क. प्रत माहितीसाठी अप्रेषित:—

१. मा. संचालक विद्यार्थी कल्याण विभाग
२. मा. कुलगुरु यांचे कार्यकारी सचिव
३. मा. प्र. कुलगुरु यांचे स्विय सहायक
४. मा. कुलसचिव व संचालक परीक्षा व मुल्यमापन मंडळ यांचे स्विय सहायक

उच्च शिक्षण घेणाऱ्या विवांग विद्यार्थीना
परिधेगद्ये रोयी-सदलरी देण्यावत.

महाराष्ट्र शासन

उच्च वंड्र शिक्षण विभाग

शासन निर्णय क्रमांक : संघीर्ण-२०१६/प्र.क. ३०२/विशि-३

मात्राम यात्रा मार्ग, हुताता राजगुरु चौक,

मंत्रालय विस्तार भवन; मुंबई - ४०० ०३२.

दिनांक :- ०४ मार्च, २०१७.

प्रस्तावना:-

राज्यातील सर्व उच्च शिक्षण देणाऱ्या संस्थानांमध्ये विशेष गरजा असणाऱ्या (दिव्यांग) विद्यार्थ्यांचे अध्ययन, अध्यापन व नुल्यनापत्राची पद्धती वैगली असणे आवश्यक आहे. विषेश गरजा असणाऱ्या (दिव्यांग) विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक मुल्यमापनामध्ये गरजेनुस्लेले सोयी सवलती देख्यासंदर्भात धोरण निश्चितीसाठी शासन स्तरावरून समिती गठीत करण्यात आली होती. सदर समितीच्या घेठकीमध्ये सर्व अकृपी विद्यार्थीटांचे परिक्षा नियंत्रक व दिव्यांगांशी संवंधीत असलेल्या विविध संस्थांचे तज्ज्ञ प्रतिनिधी उपस्थित होते. सदरहु घेठकीमध्ये दिव्यांग विद्यार्थ्यांना उच्च शिक्षणामध्ये येणाऱ्या अडचणी व परिक्षा पद्धतीमध्ये त्यांना दिल्या जाह असलेल्या व आवश्यक असलेल्या सोयी सुविधांवावत सविस्तर वर्द्ध करण्यात आली व त्यानुसार आवश्यक त्वां सूचना व अभिप्राय मागिण्यात आले. प्राप्त अभिप्राय व सूचनांचा विचार करून उच्च शिक्षण/विद्यार्थीटीय शिक्षण घेणाऱ्या दिव्यांग विद्यार्थ्यांना सोयी-सुविधा देण्यावावतचा शासन निर्णय निर्गमित करण्याचे शासनाच्या विचाराधीन होते. त्यानुसार खाली नमूद केल्याप्रमाणे शासन निर्णय घेत आहे.

शासन निर्णय:-

विशेष गरजा असणाऱ्या (दिव्यांग) विद्यार्थ्यांची खालीलप्रमाणे वर्गवारी आहे.

१. पूर्णतः अंध (Blindness)
२. अंशतः अंध (Low vision/ Partial Blind)
३. कुष्ठरोग निवारित (Leprosy Cured Persons)
४. कर्णवधिर (Hearing Impairment - deaf and hard of hearing)
५. लोकोमोटर डिसेंबिलिटी अस्थिवंगासाह (Locomotor Disability including Orthopedic disability)
६. शारिरीक वाढ खुंटणे (Dwarfism)
७. वौद्धिक अक्षम (मतिमंद/गतिमंद) (Intellectual Disability -Mentally challenged/Slow Learners)
८. मानसिक आजार (Mental Illness)
९. स्वमग्न (Autism Spectrum Disorder)
१०. सोरेन्टल पालती (Cerebral palsy)
११. स्नायुची विकृती (Muscular Dystrophy)
१२. मज्जारस्थेचे तीव्र आजार (Chronic Neurological Conditions)
१३. अध्ययन अक्षम (Specific Learning Disabilities)
१४. वहुविध दृग्न अपदयरर (Multiple Sclerosis)
१५. भाषण (वाचा) व भाषा अक्षमत्व (Speech and Language Disability)
१६. थॅलसेमिया (Thalassemia)/ कॅन्सर (Cancer)
१७. हिमोफिलिया (Hemophilia)
१८. सिक्कल सेल आजार (Sickle Cell Disease)
१९. वहुविकलांग (Multiple Disabilities)

पृष्ठ ११ चैप्टर

उच्च शिक्षण घेणाऱ्या दिव्यांग विद्यार्थ्यांना
परिधीगद्ये सोयी-संवलती देण्यावत.

महाराष्ट्र शासन

उच्च दंत शिक्षण विभाग

शासन निर्णय क्रमांक : संकोर्त-२०१६/प्र.क्र. ३०२/विशि-३

माहात्म्य कामा नार्या, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय विस्तार भवन, मुंबई - ४०० ०३२.

टिकाळ :- ०४ मार्च, २०१७.

प्रस्तावना:-

राज्यातील सर्व उच्च शिक्षण घेणाऱ्या संस्थानांद्ये दिशेप गरजा असणाऱ्या (दिव्यांग) विद्यार्थ्यांचे अध्ययन, अध्यापन व मुल्यनामांमी पद्धती वेगळी असणे आवश्यक आहे. विषेश गरजा असणाऱ्या (दिव्यांग) विद्यार्थ्यांना शिक्षणिक मुल्यमापनामध्ये गरजेनुकूप सोयी संवलती देण्यासंदर्भात धोरण निश्चितीसाठी शासन त्सरावरुन समिती गठीत करण्यात आली होती. सदर समितीच्या वैटकीमध्ये सर्व अकृपी-विद्यार्थीठाचे परिला नियंत्रक व दिव्यांगांशी संवर्धीत असलेल्या विद्यित संस्थांचे तज प्रतिनिधी उपस्थित होते. सदरहू वैटकीमध्ये दिव्यांग विद्यार्थ्यांना उच्च शिक्षणामध्ये येणाऱ्या अडचणी व परिक्षा पद्धतीमध्ये त्यांना दिल्या जात असलेल्या व आवश्यक असलेल्या सोयी सुविधांवावत सविस्तर चर्चा करण्यात आली व त्यानुसार आवश्यकत्या नृथना व अनिप्राय मागविण्यात आले. प्राप्त अभिप्राय व सूचनांचा विवार करून उच्च शिक्षण/विद्यार्थीठोर शिक्षण घेणाऱ्या दिव्यांग विद्यार्थ्यांना सोयी-सुविधा देण्यावावतचा शासन निर्णय निर्गमित करण्याचे शास्त्राच्या विचाराधीन होते. त्यानुसार खाली नमूद केल्याप्रमाणे शासन निर्णय घेत आहे.

शासन निर्णय:-

विशेष गरजा असणाऱ्या (दिव्यांग) विद्यार्थ्यांची खालीलप्रमाणे वर्गवारी आहे.

१. पूर्णतः अंध (Blindness)
२. अंशतः अंध (Low vision/ Partial Blind)
३. कुष्ठरोग निवारित (Leprosy Cured Persons)
४. कर्णवधिर (Hearing Impairment - deaf and hard of hearing)
५. लोकोमोटर डिसेबिलिटी अस्थिवंगासह (Locomotor Disability including Orthopedic disability)
६. शारिरीक वाढ खुंटणे (Dwarfism)
७. वौद्धिक अक्षम (मतिमंद/गतिमंद) (Intellectual Disability -Mentally challenged/Slow Learners)
८. मानसिक आजार (Mental Illness)
९. स्वमग्न (Autism Spectrum Disorder)
१०. सेरेम्प्रल पाल्सी (Cerebral palsy)
११. स्नायुची विकृती (Muscular Dystrophy)
१२. मज्जासंस्थेचे तीव्र आजार (Chronic Neurological Conditions)
१३. अध्ययन अक्षम (Specific Learning Disabilities)
१४. बहुविध दृग्न अपदयरर (Multiple Sclerosis)
१५. भाषण (व्याचा) व भाषा अक्षमत्व (Speech and Language Disability)
१६. थेलस्सोमिया (Thalassemia)/ कॅंसर (Cancer)
१७. हिमोफिलिया (Hemophilia)
१८. सिकल रोल आजार (Sickle Cell Disease)
१९. बहुविकलांग (Multiple Disabilities)

पृष्ठ ११ चैप्टर ५

२०. असिड ऑट्क विकटीम (Acid Attack Victim)
 २१. पार्किंसन्स आजार (Parkinson's disease)

(१) उपरोक्त सर्व प्रकारातील उच्च शिक्षण संस्थांमधील/ विद्यार्थीं स्तरावरील शिक्षण घेणाऱ्या दिव्यांग विद्यार्थ्यांना खालील नमूद समान सोयी-सुविधा व सवलती उपलब्ध करून देण्यात याव्यात :-

- विद्यार्थ्यांच्या सोयीनुसार जवळचे परीक्षा केंद्र देय राहील. (शक्यतो विद्यार्थी ज्या महाविद्यालयामध्ये शिक्षण घेत आहे तेच महाविद्यालय किंवा त्याच्या घराजवळचे महाविद्यालय परिक्षाकेंद्र असावे) सर्व प्रकारच्या दिव्यांग विद्यार्थ्यांच्या उत्तरपत्रिका पी.डब्ल्यू.डी. शिक्का मुद्रित करून तपासणी करिता वेगळ्या ठेवण्याची व्यवस्था करावी.
- विद्यार्थ्यांना सर्व प्रकारच्या परीक्षेच्या (Internal, External, Practical) प्रश्नपत्रिका सोडिंग्यासाठी प्रति तास २० मिनिटे अधिक वेळ देय राहील.
- अनुत्तीर्ण होणाऱ्या विद्यार्थ्यांना सत्रातील प्रत्येक परीक्षेमध्ये लेखी, तोडी, प्रात्यक्षिक, अंतर्गत व प्रकल्प संशोधन परीक्षेमध्ये एकूण गुणांच्या ३ टक्के गुणांची सवलत एकाच विषयामध्ये किंवा सर्व विषयांमध्ये विभागून देण्यात यावी.
- परिक्षेसाठी विद्यार्थ्यांना महाविद्यालयाचे प्राचार्य/संचालक यांचे पूर्व परवानगीने लेखनिक घेता येईल. मात्र लेखनिकांची व्यवस्था पालकांनी महाविद्यालयाचे सहकार्याने करावी अन्यथा शब्द झाल्यास महाविद्यालयाने लेखनिकांची यादी ठेवावी व या यादीतून लेखनिक देण्यात यावा. यासाठीचा पत्रव्यवहार परिक्षा आवेदनपत्र सादर करतेवेळी करण्यात यावा. आवश्यकतेनुसार सांकेतिक भाषा विश्लेषक (Sign Language Interpreter) उपलब्ध करून यावा.
- जे विद्यार्थी आरोग्य व शारीरिक शिक्षण, समाजसेवा, बालवीर /वीरदावा/ छात्रसेना (N.C.C.) संरक्षण अभ्यास (Defence Studies) / मुलकी संरक्षण व रस्ता सुरक्षा गत्त (Civil Defence and Road Safety Patrol) इत्यादी विषय पूर्ण करू शकत नाहीत, त्या विद्यार्थ्यांना या विषयात सवलत मिळण्यासाठी अर्ज दिव्यांग प्रमाणपत्रसह संवंधित महाविद्यालयानार्फत विद्यार्थीठाकडे पूर्व मान्यतेसाठी पाठवावा किंवा संवंधित विद्यार्थीठाने अशी सवलत मिळण्यावाबतचे नियम तयार करून सर्व महाविद्यालयांचे निर्दर्शनास आणावेत.
- सर्व प्रकारच्या दिव्यांग मुलांसाठी स्पेलिंग, व्याकरण, विरामचिन्हे यावावतीत गुणदान कमी करण्यात येवू नये.
- यापैकी काही वर्गवारीतांनी विद्यार्थ्यांना परिक्षेसाठी वर्गात आवश्यक असलेली हजेरी/उपस्थिती वंधनकारक राहणार नाही. त्यासाठी संवंधित महाविद्यालयाच्या प्राचार्यांची परवानगी वंधनकारक राहील.

वीलप्रमाणे सर्वसाधारण सोयी-सवलती सर्व दिव्यांग विद्यार्थ्यांना देय राहतील. याशिवाय त्यांचे दिव्यांगत्वाच्या प्रकारानुसार काही विशेष सोयी-सवलती खालीलप्रमाणे देय राहतील :-

२. पूर्णतः अंध (Blindness) व अंशतः अंध (Partial Blindness) विद्यार्थ्यांकरीता सवलती :-

- परिक्षा कालावधीमध्ये गणितीय पाटीचा (Trailer Frame) वापर करता येईल.
- परिक्षा कालावधीत आवाजाच्या गणकक्यांत्राचा (Talking Calculator) वापर करता येईल.
- अंशतः अंध विद्यार्थ्यांना उत्तरपत्रिका लिहिण्यासाठी स्केचपेनचा व प्रश्नपत्रिका दाचण्यासाठी ग्लास मॅग्नीफायरचा वापर करता येईल.
- अंशतः अंध विद्यार्थ्यांसाठी गोठया अक्षरातील (Arial २० size) प्रश्नपत्रिका छापण्यात यावी.

- ५) परिक्षेच्या वेळी गरजेनुसार ऑवॅकस व भूमितीय साहित्य साधनाचा वापर करता येईल. आकृत्या, नकाशे, तक्ते इ. न काढण्याची सदलत देय राहील, त्याचे गुण त्या विद्यार्थ्याला त्या प्रमाणात देण्यात येतील अथवा आकृत्या, नकाशे, तक्ते इ. प्रश्नांसाठी पर्यायी प्रश्न देण्यात यावेत.
- ६) प्रात्यक्षिक परीक्षेएवजी या विद्यार्थ्याना या विषयाची तोंडी परीक्षा/वहूपर्यायी उत्तरे असलेली लेखी परिक्षा (प्रात्यक्षिकांवर आधारित) देता येईल. तोंडी परीक्षेत प्रात्यक्षिकांवर आधारित प्रश्न विचारले जावेत.
- ७) जर एखादया विद्यार्थ्याला संगणकाच्या द्वारे परिक्षा दयावयाची असल्यास स्क्रीन रिडींग सॉफ्टवेअर असलेला संगणक- NVDA Software/तत्सम इतर संगणक प्रणालीचा वापर करता येईल. परंतु त्यासाठी विद्यापीठाची पूर्व परवानगी घेणे आवश्यक राहील.
- ८) विद्यार्थ्याना टेपरेकॉर्डरद्वारे प्रश्न देण्यात यावेत आणि त्यांनी प्रश्नांना दिलेली उत्तरे टेपरेकॉर्डवर रेकॉर्ड करण्यात यावीत व त्यांच्या वसण्याची स्वतंत्र व्यवस्था असावी.
- ९) ज्यावेळी दृष्टीहीन मुलगा वन्याच वेळेपासून ब्रेलमध्ये लिहित असेल आणि ज्यामुळे त्याला थकवा जाणवत असेल अशावेळी त्यास काही काळ विश्रांती देण्यात यावी, तथापि ही वेळ सवलतीच्या एकूण वेळेपेक्षा जास्त नसावी.
- १०) ज्यावेळी ब्रेलवाचन, लेखन चाचणी असेल अशावेळी ब्रेललिपीतील चुकांबाबत गुण कमी करु नयेत. तसेच गरज असेल अशावेळी मांखिक पद्धतीने प्रश्नांची उत्तरे विचारून त्याला कितपत ज्ञान आहे याबदल चाचणी घेण्यात यावी. चित्र/आकृत्या/नकाशे याएवजी पर्यायी प्रश्न देण्यात यावेत. वस्तुनिष्ठ प्रश्नांसाठी सुस्पष्ट सूचना देण्यात याव्यात.
- ११) ज्यावेळेस निबंधात्मक प्रश्न असतांना आणि ते प्रश्न ब्रेलमध्ये लिहितात अशावेळी सदर प्रश्नावर गुणदान करतांना उत्तरे मोठ्या प्रमाणात लिहिलेले आहे हे न पाहता मुख्य मुद्यांवर (Key Points) वर लक्ष देण्यात यावे. महाविद्यालयाने याविषयीचा पत्रव्यवहार विद्यापीठाशी करणे अत्यावश्यक आहे.
- १२) प्रकल्पावर आधारित लेखी परिक्षेएवजी तोंडी परिक्षा घेण्यात यावी.

(३) कुष्ठरोग निवारित (Leprosy Cured Persons) विद्यार्थ्यांसाठी सवलती :-

१. ज्या महाविद्यालयात हे विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत ते किंवा जवळचे महाविद्यालय या विद्यार्थ्याना परीक्षेसाठी परीक्षा केंद्र म्हणून देण्यात यावे.
२. शिकत असलेल्या महाविद्यालयातच शरीराची योग्य स्थिती आणि वसण्याच्या व्यवस्थेसाठी अनुकूल तयार केलेले टेबल, टायपिंग मशीन, खुर्च्या यांची या विद्यार्थ्यांसाठी व्यवस्था करण्यात यावी. यासाठी संवंधित महाविद्यालयाने विद्यापीठाची मान्यता/पूर्वपरवानगी घ्यावी.
३. अघानक उपचार करावे लागतील अडी स्थिती उत्पन्न झाली; परिक्षेच्या कालावधीतच उपचारासाठी हॉस्पिटल मध्ये दाखल क्वावे लागले तर अशा प्रसंगी विद्यार्थ्याच्या भविष्याचा विचार करून त्यास पुनःपरीक्षेची (Re-Exam) परवानगी देण्यात यावी. विषय शिक्षक, महाविद्यालयाचे प्राचार्य व परीक्षा विभागाचे प्रमुख यांनी यासाठी समन्वय साधावा.
४. विद्यार्थ्याना लिहायला सोयीचे क्वावे यासाठी वेगळ्या प्रकारची पेन्सिल, पेन, ग्रीपर, संगणक देण्याची व्यवस्था उपलब्ध क्वावी.
५. गरजेनुसार लेखनिक घेण्याची परवानगी देण्यात यावी.

(४) कर्णविषय विद्यार्थ्यांसाठी (Hearing Impairment-deaf and hard of hearing) सवलती :-

- १) प्रश्नाचे उत्तर अपेक्षित शब्दमर्यादेपेक्षा कमी शब्द मर्यादेत लिहिता येईल. दीर्घोत्तरी प्रश्नांची उत्तरे गुद्यांमध्ये लिहिता येतील. दीर्घोत्तरी प्रश्नांमध्ये मुख्य मुद्यांच्या अनुपंगाने (Key points) उत्तर लिहील्यास परिक्षकांनी उत्तरामध्ये थोडक्यात विषयाच्या अनुपंगाने माहिती/उत्तरे दिली आहेत का ते तपासून गुणदान करावे.
- २) या मुलांसाठी स्पेलींग, व्याकरण, विश्वामित्र या वावतीत गुणदान कमी करण्यात येऊ नयेत.
- ३) सर्व विषयाच्या प्रश्नपत्रिकेमध्ये प्रश्नांची शब्दरचना सरळ व सोपी असायी, नीतिक मुल्यमापनासाठी लेखीचा पर्याय असावा.
- ४) आवश्यकता असल्यास अशा विद्यार्थ्यांना वाचनिक/ सूचक (Prompter) देण्यात यावा.
- ५) गरजेनुसार विद्यार्थ्यांला त्यास हव्या त्या भाषेत पेपरी लिहिण्याची परवानगी देण्यात यावी.

(५) लोकोमोटर डिसेविलिटी अस्थिव्यंगासह (Locomotor Disability Including Orthopedic Disability), यहुविकलांगता (Multiple Disabilities) व सेरेब्रल पाल्सी (Cerebral Palsy) विद्यार्थ्यांसाठी सवलती :-

- १) ज्या महाविद्यालयात हे विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत तेच महाविद्यालय या विद्यार्थ्यांना परीक्षेसाठी परीक्षा केंद्र म्हणून देण्यात यावे. शिकत असलेल्या महाविद्यालयातच शरीराची योग्य स्थिती आणि बसण्यासाठी अनुकूल असे तयार केलेले टेबल, टावपिंग मशीन, खुर्च्या यांची या विद्यार्थ्यांसाठी व्यवस्था करावी लागेल. तथापि, यासाठी संवंधित महाविद्यालयाने विद्यार्थींची मान्यता/पूर्व परवानगी घ्यावी.
- २) ज्या विद्यार्थ्यांना आवश्यकता असेल त्यांना उत्तरपत्रिका टाईप करणे किंवा लिहिण्यासाठी तसेच पूर्ण प्रश्नपत्रिका किंवा प्रश्नपत्रिकेचा काही भाग लिहिण्यासाठी लेखनिक घेण्यास परवानगी देण्यात येईल. जर हे विद्यार्थी स्वतः प्रश्नपत्रिका सोडवत असताना भधेच थकले; पुढे प्रश्नपत्रिका सोडवू शकत नाही असे वाटल्यास त्यांना. महाविद्यालयातील प्रत्यक्ष अध्यापनाशी संबंध नसलेला कोणताही कर्मचारी लेखनिक म्हणून देता येईल. हा कर्मचारी या विद्यार्थ्यांने बोललेली भाषा समजू शकत असावा. या लेखनिकांची काळजीपूर्वक निवड करावी हा लेखनिक दहुविकलांग, सेरेब्रल पाल्सी, लोकोमोटर डिसेविलिटी विद्यार्थी काय सांगतो ते समजून लिहू शकेल असा असावा.
- ३) आकृत्या, नकाशे, तक्ते इ. न काढण्यासाठी सवलत देय राहील. याचे गुण त्या विद्यार्थ्यांला त्यांदे प्रमाणात देण्यात यावेत.
- ४) प्रात्यक्षिक परीक्षेरेवजी या विद्यार्थ्यांना या विषयाची तोंडी परीक्षा/वहूपर्यायी उत्तरे असलेली लेंडी परिक्षा (प्रात्यक्षिकांवर आधारित) देता येईल. तोंडी परीक्षेत प्रात्यक्षिकांवर आधारित प्रश्न दिचारते जावेत.
- ५) या मुलांना अतिरिक्त सूचना किंवा संकेतांची गरज भासते, तेव्हा परिक्षेच्या वेळी त्यांची घेंठकीची वेगळी व्यवस्था करण्यात यावी.
- ६) अशा विद्यार्थ्यांच्या परिक्षासाठी तांत्रिक पद्धतीचा वापर करण्यात यावा. (उदा. संगणक व संगणक प्रणाली Voice Synthesizer)
- ७) प्रश्नाची प्रक्रिया जाणून घेण्यासाठी संप्रेषण बोर्ड (Communication Board) या वापर करावा.
- ८) अनुकूलनशील साहित्य आणि उपकरणांचा वापर करू देण्यात यावा. उदा. पेन्सिल व ग्रीप्स.
- ९) हे विद्यार्थी जास्त दाव देऊन लिहितात त्यासाठी आवश्यकतेनुसार कागद/उत्तरपत्रिका जाऊ पानांची देण्यात यावी.

(६) शारीरीक वाढ खुंटणे (Dwarfism) :-

- १) ज्या महाविद्यालयात हे विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत तोच महाविद्यालय या विद्यार्थ्यांना परीक्षेसाठी परीक्षा केंद्र म्हणून देण्यात येईल. शिकत असलेल्या महाविद्यालयातच शारीराची योग्य स्थिती आणि वस्त्राच्या व्यवस्थेसाठी अनुकूल तयार केलेले टेबल, टायपिंग मशीन, खुर्च्या यांची या विद्यार्थ्यांसाठी व्यवस्था करावी. तथापि, यासाठी संबंधित महाविद्यालयाने विद्यार्थींची मान्यता/पूर्व परवानगी घ्यावी.
- २) लेखनिक घेण्याची परवानगी देण्यात यावी.
- ३) आवश्यकता असेल तर वाधनिक/सूचक घेण्याची परवानगी असावी.

(७) वौचिक अक्षम (मतिमंद/गतिमंद) (Intellectual Disability-Mentally challenged/ Slow Learners) :-

- १) विद्यार्थ्यांना आकृत्या, नकाशे, तक्ते इ. न काटण्याची सवलत देण्यात यावी. त्यासाठीचे गुण त्या विद्यार्थ्यांला त्याच प्रशाणात देण्यात यावेत.
- २) विद्यार्थ्यांना उत्तरपत्रिका टाईप करून या लिहून घेण्याची परवानगी प्रदान करण्यात यावी. त्यांना पूर्ण प्रश्नपत्रिका या प्रश्नपत्रिकेचा काही भाग लिहिण्यासाठी लेखनिक घेण्यास परवानगी देण्यात येईल. हे विद्यार्थी स्वतः प्रश्नपत्रिका सोडवत असताना मध्येथ थकले, पुढे प्रश्नपत्रिका सोडवू शकत नाही असे वाटल्यास त्यांना महाविद्यालयातील प्रत्यक्ष अध्यापनाशी संवंध नसलेला कोणताही कर्मचारी लेखनिक म्हणून घेता येईल. हा कर्मचारी या विद्यार्थ्यांने दोललेली भाषा समजू शकत असावा. या लेखनिकांची काळजीपूर्वक निवड करावी. हा लेखनिक अध्ययन अक्षम विद्यार्थी काय सांगतो ते समजून लिहू शकेल असा असावा.
- ३) प्रात्यक्षिक परीक्षेएवजी त्या विद्यार्थ्यांना त्या विषयाची तोंडी परीक्षा/वहूपर्यायी उत्तरे असालेली लेखी परीक्षा (प्रात्यक्षिकांवर आधारित) देता येईल. तोंडी परीक्षेत प्रात्यक्षिकांवर आधारित प्रश्न विचारले जावेत.
- ४) या गटात मोडण्याच्या अनेक विद्यार्थींची कारक कौशल्ये अविकसित असतात याचा विचार करून त्यांना वेगळ्या प्रकारची पेन्सील, पेन, ग्रीपर, गणकयंत्र वापरण्याची परवानगी घ्यावी.
- ५) आवश्यकतेनुसार प्रीष्ठ लेखनिक देण्यात यावा.

(८) मानसिक आजार (Mental Illness):-

- १) ज्या महाविद्यालयात हे विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत ते महाविद्यालय अथवा घराजवळचे महाविद्यालय या विद्यार्थ्यांना परीक्षेसाठी परीक्षा केंद्र म्हणून देण्यात यावे.
- २) या विद्यार्थ्यांची परीक्षा वेगळ्या वर्गात घेण्यात यावी.
- ३) विद्यार्थी अचानक आक्रगक/हिंसक बनला तर परिस्थिती हाताळू शकेल असाच पर्यवेक्षक नेमावा.
- ४) लेखी परीक्षेएवजी ऑडिओ/व्हीडीओ रेकॉर्डर वापरून मांखिक परीक्षा घेण्याची परवानगी देण्यात यावी.

(९) स्वमग्न (Autism Spectrum Disorder) विद्यार्थ्यांसाठी सवलती :-

- १) ज्या महाविद्यालयात हे विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत ते महाविद्यालय या विद्यार्थ्यांना परीक्षेसाठी परीक्षा केंद्र म्हणून देण्यात यावे. त्यांच्या महाविद्यालयातच या मुलांसाठी विशेष तयार केलेले टेबल, टायपिंगमशीन, संगणक, गणकयंत्र, खुर्च्या यांची व्यवस्था करण्यात यावी.

- २) विद्यार्थ्यांना उत्तरपत्रिका टाईप करून या लिहून देण्याची परवानगी देण्यात येईल. त्यांना पुणे उत्तरपत्रिका किंवा उत्तरपत्रिकेचा काढी भाग लिहिण्यासाठी लेखनिक घेण्यास परवानगी देण्यात यावी, जर हे विद्यार्थी रवतः प्रश्नपत्रिका, सोडवत असताना मधेच थकले, पुढे प्रश्नपत्रिका सोडवू शकत नाहीत असे याटल्यास, त्यांना महाविद्यालयातील प्रत्यक्ष आण्यापनारी संवेद नसलेला कोणताही कर्मचारी लेखनिक म्हणून पेता येईल. हा कर्मचारी या विद्यार्थ्यांने बोललेली भाषा समजू शकत असावा, या लेखनिकांची काळजीपूर्वक निवड करावी. हा लेखनिक ऑटिस्टिक विद्यार्थी काय सांगत ते लिहू शकेल असा असावा.
- ३) विद्यार्थ्याच्या सुरक्षिततेसाठी त्यांला खाढी चाटेल अशी व्यक्ती परीक्षा दर्माजिवळ उपस्थित रहाऱ्याची परवानगी देण्यात यावी.
- ४) विद्यार्थ्यांना आकृत्या, नकाशे/तव्हे इ. न काढण्याची सवलत देण्यात येईल. त्याचे गुण त्या विद्यार्थ्यांला त्या प्रमाणात देण्यात येतील.
- ५) प्रात्यक्षिक आणि प्रकल्प परीक्षेसा विद्यार्थ्यांना या विषयाची तोंडी परीक्षा/बहूदर्घांची उत्तरे असलेली लेखी परिक्षा (प्रात्यक्षिकांवर आधारित) देता येईल. तोंडी परीक्षेत प्रात्यक्षिकांवर आधारित प्रश्न विचारले जावेता.
- ६) गीथिक मुल्यापनासाठी लेखीचा पर्याय असावा.
- ७) आवश्यकतेनुसार प्रीछ लेखनिक देण्यात यावा.
- ८) आवश्यकतेनुसार याचनिक/Prompter (सूचक) देण्यात यावा.
- ९) प्रश्नाचे उत्तर अपेक्षित शब्दमयदेशेशा कमी शब्द मर्यादित लिहिता येतील. दिर्घीतरी प्रश्नाची उत्तरे मुद्यांगांचे (Key Points) लिहिता येतील. दिर्घीतरी प्रश्नांमध्ये मुख्य मुद्यांच्या अनुरंगाने उत्तर दिल्यास परिक्षाकांनी परिक्षेतील उत्तरांमध्ये थोडक्यात विषयाच्या अनुरंगाने माहिती/उत्तरे दिली आहेत का ते तपासून गुणदान करावे.
- १०) या विद्यार्थ्यांची परीक्षा वेगळया वर्गात घेण्यात यावी.
- ११) अधानक उपचार करावे लागतील अशी स्थिती उत्पन्न झाल्यास किंवा परीक्षेच्या कालावधीत उपचारासाठी हॉस्पीटलमध्ये दाखल व्हावे लागल्यास अशा विद्यार्थ्यांच्या भविष्याचा विचार करून त्यांना पुनःपरीक्षेची (Re-Exam) परवानगी देण्यात यावी. विषय शिक्षक, महाविद्यालयाचे प्राचार्य च परीक्षा विभागाचे प्रमुख यांनी यासाठी समन्वय साधावा.
- १२) या गटात मोडणाऱ्या अनेक विद्यार्थ्यांची कारक कौशल्य अविकसित असतात. याचा विचार करून त्यांना वेगळया प्रकारची पेन्सील, पेन, ग्रीपर, गणकांत्र वापरण्याची परवानगी देण्यात यावी.
- १३) अनिवार्य विषयाएवजी (सायन्स, गणित इ.) विद्यार्थ्यांला त्याला झेपेल असा विषय निवडून परीक्षा देण्याची परवानगी देण्यात यावी.

(१०) रनायुंधी विकृती (Muscular Dystrophy)/ भेंदू व मज्जापेशी काठीण्य (Multiple Sclerosis) विद्यार्थ्यांसाठी सवलती :-

- १) या महाविद्यालयात हे विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत ते किंवा जवळचे महाविद्यालय या विद्यार्थ्यांना परीक्षेसाठी परीक्षा वेंद्र म्हणून देण्यात यावे.
- २) अधानक उपचार करावे लागतील अशी स्थिती उत्पन्न झाल्यास किंवा परीक्षेच्या कालावधीत उपचारासाठी हॉस्पीटलमध्ये दाखल व्हावे लागल्यास अशा विद्यार्थ्यांच्या भविष्याचा विचार करून त्यांना पुनःपरीक्षेची (Re-Exam) परवानगी देण्यात यावी. विषय शिक्षक, महाविद्यालयाचे प्राचार्य च परीक्षा विभागाचे प्रमुख यांनी यासाठी समन्वय साधावा.

- ३) या विद्यार्थ्याची बैठक व्यवस्था वेगळ्या वर्गात करावी. वेळ प्रसंगी स्पेशल पर्वेक्षकाची नेमणूक करावी. परीक्षा विभाग प्रमुख, महाविद्यालयीन अधिकारी यांच्या परवानगीने आवश्यकता असेल तर परीक्षा हॉस्पिटल अथवा विद्यार्थ्याच्या घरी घेण्यात यावी.
- ४) लेखी परीक्षेएवजी ऑडिओ/व्हीडीओ रेकॉर्डर वापरून मौखिक परीक्षा घेण्याची परवानगी देण्यात यावी.

(११) मज्जासंस्थेचे तीव्र आजार (Chronic Neurological Conditions) :-

- १) ज्या महाविद्यालयात हे विद्यार्थी हिक्कण घेत आहेत ते किंवा जवळचे महाविद्यालय या विद्यार्थ्याना परीक्षेसाठी परीक्षा केंद्र म्हणून देण्यात यावे.
- २) अचानक उपचार करावे लागतील अशी स्थिती उत्पन्न झाल्यास किंवा परीक्षेच्या कालावधीत व उपचारासाठी हॉस्पिटलमध्ये दाखल व्हावे लागल्यास अशा तर विद्यार्थ्याच्या भविष्याचा विचार करून त्याना पुनःपरीक्षेची (Re-Exam) परवानगी देण्यात यावी. विषय शिक्षक, महाविद्यालयाचे प्राचार्य व परीक्षा विभागाचे प्रमुख यांनी यासाठी समन्वय साधावा.
- ३) या विद्यार्थ्याची बैठक व्यवस्था वेगळ्या वर्गात करावी. वेळ प्रसंगी स्पेशल पर्वेक्षकाची नेमणूक करावी. परीक्षा विभाग प्रमुख, महाविद्यालयीन अधिकारी यांच्या परवानगीने आवश्यकता असेल तर परीक्षा हॉस्पिटल अथवा विद्यार्थ्याच्या घरी घेण्यात यावी.
- ४) लेखी परीक्षेएवजी ऑडिओ/व्हीडीओ रेकॉर्डर वापरून मौखिक परीक्षा घेण्याची परवानगी देण्यात यावी.

(१२) अध्ययन अक्षम (Specific Learning Disabilities) विद्यार्थ्यांसाठी सवलती :-

- १) विद्यार्थ्याना आकृत्या, नकाशे, तक्ते इ. न काढण्यासाठी सवलत देण्यात यावी. सदरचे गुण त्या विद्यार्थ्याला, त्या प्रमाणात देण्यात यावेत.
- २) विद्यार्थ्याना उत्तरपत्रिका टाईप करून वा लिहून देण्याची परवानगी देण्यात येईल. त्यांना पूर्ण उत्तरपत्रिका किंवा उत्तरपत्रिकेचा काही भाग लिहिण्यासाठी लेखनिक घेण्यास परवानगी देण्यात येईल. जर हे विद्यार्थी स्वतः प्रश्नपत्रिका सोडवू शकत नाही असे वाटल्यास त्यांना महाविद्यालयातील प्रत्यक्ष अध्यापनाशी संबंध नसलेला कोणताही कर्मचारी लेखनिक म्हणून घेता येईल. हा कर्मचारी या विद्यार्थ्याने वोललेली भाषा समजू शकत असावा. या लेखनिकांची काळजीपूर्वक निवड करावी. हा लेखनिक अध्ययन अक्षम विद्यार्थी काय सांगतो ते समजून लिहू शकेल असा असावा.
- ३) प्रात्यक्षिक आणि प्रकल्प परीक्षेस विद्यार्थ्याना या विषयाची तोंडी परीक्षा/व्हूपर्यायी उत्तरे असलेली लेखी परिक्षा (प्रात्यक्षिकांवर आधारित) देता येईल. तोंडी परीक्षेत प्रात्यक्षिकांवर आधारित प्रश्न विचारले जावेत.
- ४) या गटात मोडणाऱ्या अनेक विद्यार्थ्यांची कारक कौशल्ये अविकसित असतात. याचा विचार करून त्यांना वेगळ्या प्रकाराची पेन्सील, पेन, ग्रीपर, गणकयंत्र वापरण्याची परवानगी देण्यात यावी.
- ५) लेखी परीक्षेएवजी ऑडिओ/व्हीडीओ रेकॉर्डर वापरून मौखिक परीक्षा घेण्याची परवानगी देण्यात यावी.
- ६) आवश्यकतेनुसार प्रौढ लेखनिक देण्यात यावा.
- ७) प्रश्नाचे उत्तर अपेक्षित शब्दमर्यादेपेक्षा कमी शब्द मर्यादेत लिहिता येईल. दिघोत्तरी प्रश्नाची उत्तरे मुद्यांगध्ये (Key Points) लिहिता येतील. अशा दिघोत्तरी प्रश्नांगध्ये मुख्य मुद्यांच्या

अनुषंगाने उत्तर लिहील्यास परिक्षकांनी उत्तरामध्ये थोडक्यात विषयाच्या अनुषंगाने माहिती/उत्तरे दिली आहेत का ते तपासून गुणदान करावे.

(१३) मेंदू व मज्जापेशी काठीण्य (Multiple Sclerosis) विद्यार्थ्यांसाठी सवलती :-

- १) ज्या महाविद्यालयात हे विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत ते किंवा जवळचे महाविद्यालय या विद्यार्थ्याना परीक्षेसाठी परीक्षा केंद्र म्हणून देण्यात यावे.
- २) अचानक उपचार करावे लागतील अशी स्थिती उत्पन्न झाल्यास किंवा परीक्षेच्या कालावधीतच उपचारासाठी हॉस्पीटलमध्ये दाखल व्हावे लागल्यास त्या विद्यार्थ्याच्या भविष्याचा विचार करून त्याना पुनःपरीक्षेची (Re-Exam) परवानगी देण्यात यावी. विषय शिक्षक, महाविद्यालयाचे प्राचार्य व परीक्षा विभागाचे प्रमुख यांनी यासाठी समन्वय साधावा.
- ३) या विद्यार्थ्यांची थेटक व्यवस्था वेगळ्या वर्गात करावी. वेळ प्रसंगी स्पेशल पर्यवेक्षकाची नेमणूक करावी. परीक्षा विभाग प्रमुख, महाविद्यालयीन अधिकारी यांच्या परवानगीने आवश्यकता असेल तर परीक्षा हॉस्पिटल अथवा विद्यार्थ्याच्या घरी घेण्यात यावी.
- ४) लेखी परीक्षेएवजी ऑडिओ/व्हीडीओ रेकॉर्डर वापरून मौखिक परीक्षा घेण्याची परवानगी देण्यात यावी.

(१४) माषण (वाचा) व भाषा अक्षमत्व (Speech and Language Disability) असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी सवलती :-

- १) ज्यावेळेस निबंधात्मक प्रश्न असतात अशावेळी सदर प्रश्नावर गुणदान करतांना उत्तरे मोठ्या प्रमाणात लिहिलेले आहे हे न पाहता मुख्य मुद्दांवर (Key Points) वर लक्ष देण्यात यावे. महाविद्यालयाने याविषयीचा पत्रव्यवहार विद्यापीठाशी करणे अत्यावश्यक आहे.
- २) विद्यार्थ्याना आकृत्या, नकाशे/तक्ते इ. न काढण्याची सवलत देण्यात यावी. त्याचे गुण त्या विद्यार्थ्याला त्या प्रमाणात देण्यात यावेत अथवा त्यासाठी पर्यायी प्रश्न विचारण्यात यावेत.
- ३) अनिवार्य विषयाएवजी (सायन्स, गणित इ.) विद्यार्थ्याला त्यास झेपेल असा विषय निवडून परीक्षा देण्याची परवानगी देण्यात यावी.
- ४) तोंडी परीक्षा लेखी स्वरूपात स्वरूपाची परवानगी देण्यात यावी.

(१५) थॅलस्सेमिया (Thalassemia)/ कॅन्सर (Cancer):-

- १) महाविद्यालयात हे विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत ते किंवा जवळचे महाविद्यालय या विद्यार्थ्याना परीक्षेसाठी परीक्षा केंद्र म्हणून देण्यात येईल. त्यांच्या महाविद्यालयातच या मुलांसाठी विशेष तयार केलेले टेबल, टायपिंग मशीन, खुर्चाची व्यवस्था करण्यात यावी. तथापि, यासाठी संबंधित महाविद्यालयाने विद्यापीठाची मान्यता/पूर्व परवानगी घ्यावी.
- २) अचानक उपचार करावे लागतील अशी स्थिती उत्पन्न झाल्यास किंवा परीक्षेच्या कालावधीतच उपचारासाठी हॉस्पीटलमध्ये दाखल व्हावे लागले तर विद्यार्थ्याच्या भविष्याचा विचार करून त्यांना पुनःपरीक्षेची (Re-Exam) परवानगी देण्यात यावी. विषय शिक्षक, महाविद्यालयाचे प्राचार्य व परीक्षा विभागाचे प्रमुख यांनी यासाठी समन्वय साधावा.
- ३) इन्फेक्शनची शक्यता लक्षात घेऊन या विद्यार्थ्यांसाठी थेटक व्यवस्था वेगळ्या वर्गात करावी. वेळ प्रसंगी स्पेशल पर्यवेक्षकाची नेमणूक करावी व परीक्षा विद्यार्थ्याच्या घरी घेण्यात यावी.
- ४) विद्यार्थ्याना लिहावयाचे सोयीचे व्हावे यासाठी वेगळ्या प्रकारची पेन्सील, पेन, ग्रीपर, संगणक देण्याची व्यवस्था उपलब्ध करावी.

- ५) गरज असल्यास त्यांना लेखनिक घेण्याची परवानगी देण्यात यावी.
- ६) विद्यार्थ्याच्या सुरक्षिततेसाठी त्याला खात्री वाटेल अशी व्यक्ती परीक्षा वर्गाजवळ उपस्थित रहाण्याची परवानगी देण्यात यावी.
- ७) यापेक्षा वेगळ्या सोयी हव्या असतील तर पालक विषय शिक्षक, प्राचार्य व परीक्षा विभाग प्रमुख यांच्या समन्वयाने ठरविण्यात यावे.

(१६) हिमोफिलिया (Hemophilia):-

- १) ज्या महाविद्यालयात हे विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत ते किंवा जवळचे महाविद्यालय या विद्यार्थ्यांना परीक्षेसाठी परीक्षा केंद्र म्हणून देण्यात येईल. त्यांच्या महाविद्यालयातच या मुलांसाठी विशेष तयार केलेले टेबल, टायपिंग मशीन, खुर्च्याची व्यवस्था करण्यात यावी. तथापि, यासाठी संबंधित महाविद्यालयाने विद्यापीठाची मान्यता/पूर्व परवानगी घ्यावी.
- २) अचानक उपचार करावे लागतील अशी स्थिती उत्पन्न झाल्यास किंवा परीक्षेच्या कालावधीतच उपचारासाठी हॉस्पीटलमध्ये दाखल व्हावे लागल्यास विद्यार्थ्याच्या भविष्याचा विचार करून त्यांना पुनःपरीक्षेची (Re-Exam). परवानगी देण्यात यावी. विषय शिक्षक, महाविद्यालयाचे प्राचार्य व परीक्षा विभागाचे प्रमुख यांनी यासाठी समन्वय साधावा.
- ३) इच्छेक्षणाची शक्यता लक्षात घेऊन या विद्यार्थ्यासाठी बैठक व्यवस्था वेगळ्या वर्गात करावी. वेळ प्रसंगी स्पेशल पर्यवेक्षकाची नेमणूक करावी व परीक्षा विद्यार्थ्याच्या घरी घेण्यात यावी.
- ४) विद्यार्थ्यांना लिहावयाचे सोयीचे व्हावे यासाठी वेगळ्या प्रकारची पेन्सील, पेन, ग्रीपर, संगणक देण्याची व्यवस्था उपलब्ध करावी.
- ५) गरज असल्यास त्यांना लेखनिक घेण्याची परवानगी देण्यात यावी.
- ६) विद्यार्थ्याच्या सुरक्षिततेसाठी त्याला खात्री वाटेल अशी व्यक्ती परीक्षा वर्गाजवळ उपस्थित रहाण्याची परवानगी देण्यात यावी.
- ७) यापेक्षा वेगळ्या सोयी हव्या असतील तर पालक विषय शिक्षक, प्राचार्य व परीक्षा विभाग प्रमुख यांच्या समन्वयाने ठरविण्यात यावे.

(१७) सिकल सेल (Sickle Cell Disease):-

- १) ज्या महाविद्यालयात हे विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत ते किंवा जवळचे महाविद्यालय या विद्यार्थ्यांना परीक्षेसाठी परीक्षा केंद्र म्हणून देण्यात येईल. त्यांच्या महाविद्यालयातच या मुलांसाठी विशेष तयार केलेले टेबल, टायपिंग मशीन, खुर्च्याची व्यवस्था करण्यात यावी. तथापि, यासाठी संबंधित महाविद्यालयाने विद्यापीठाची मान्यता/पूर्व परवानगी घ्यावी.
- २) अचानक उपचार करावे लागतील अशी स्थिती उत्पन्न झाल्यास किंवा परीक्षेच्या कालावधीतच उपचारासाठी हॉस्पीटलमध्ये दाखल व्हावे लागल्यास विद्यार्थ्याच्या भविष्याचा विचार करून त्यांना पुनःपरीक्षेची (Re-Exam). परवानगी देण्यात यावी. विषय शिक्षक, महाविद्यालयाचे प्राचार्य व परीक्षा विभागाचे प्रमुख यांनी यासाठी समन्वय साधावा.
- ३) इच्छेक्षणाची शक्यता लक्षात घेऊन या विद्यार्थ्यासाठी बैठक व्यवस्था वेगळ्या वर्गात करावी. वेळ प्रसंगी स्पेशल पर्यवेक्षकाची नेमणूक करावी व परीक्षा विद्यार्थ्याच्या घरी घेण्यात यावी.
- ४) विद्यार्थ्यांना लिहावयाचे सोयीचे व्हावे यासाठी वेगळ्या प्रकारची पेन्सील, पेन, ग्रीपर, संगणक देण्याची व्यवस्था उपलब्ध करावी.
- ५) गरज असल्यास त्यांना लेखनिक घेण्याची परवानगी देण्यात यावी.

- ६) विद्यार्थ्याच्या सुरक्षिततेसाठी त्याला खात्री घाटेल असी व्हती परीक्षा वर्गाजवळ उपस्थित रहाऱ्याची परवानगी देण्यात यावी.
- ७) यापेक्षा वेगळेया सोयी हव्या असतील तर पालक विषय शिक्षक, प्राचार्य व परीक्षा विभाग प्रमुख यांच्या समन्वयाने ठरविण्यात यावे.

(१०) ऑसिड अटॅक विकटीम (Acid Attack Victim) विद्यार्थ्यांसाठी सवलती :-

- १) ज्या महाविद्यालयात हे विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत ते किंवा जवळचे महाविद्यालय या विद्यार्थ्यांना परीक्षेसाठी परीक्षा केंद्र म्हणून देण्यात यावे.
- २) शिक्त असलेल्या महाविद्यालयातच शरीराची योग्य स्थिती आणि घसण्यासाठी अनुकूल आरो तयार केलेले टेबल, टायपिंग मशीन, खुर्च्या यांची या विद्यार्थ्यांसाठी व्यवस्था करण्यात यावी. तथापि, यासाठी संबंधित महाविद्यालयाने विद्यार्थीठाची मान्यता/पूर्व परवानगी घ्यावी.
- ३) अचानक उपचार करावे लागतील अशी स्थिती उत्पन्न झाल्यास किंवा परीक्षेच्या कालावधीतच उपचारासाठी हॉस्पीटलमध्ये दाखल व्हावे लागल्यास विद्यार्थ्याच्या भविष्याचा विवार करून त्यांना पुनःपरीक्षेची (Re-Exam) परवानगी देण्यात यावी. विषय शिक्षक, महाविद्यालयाचे प्राचार्य व परीक्षा विभागाचे प्रमुख यांनी यासाठी समन्वय साधावा.
- ४) विद्यार्थ्यांना लिहावयाचे सोयीचे व्हावे यासाठी वेगळ्या प्रकारची पेन्सील, पेन, ग्रीपर, संगणक देण्याची व्यवस्था उपलब्ध करून घावी.
- ५) गरज असल्यास त्यांना लेखनिक घेण्याची परवानगी घ्यावी.

(११) पार्किंसन्स (Parkinson's Disease):-

- १) ज्यावेळेस निवंधात्मक प्रश्न असतात अशावेळी सदर प्रश्नावर गुणदान करतांना उत्तरे मोठ्या प्रमाणात लिहिलेले आहे हे न पाहता मुख्य मुद्दांवर (Key Points) वर लक्ष देण्यात यावे. महाविद्यालयाने याविषयीचा पत्रव्यवहार विद्यार्थीठाशी करणे अत्यावश्यक आहे.
- २) विद्यार्थ्यांना आकृत्या, नकाशे/तक्ते इ. न काढण्याची सवलत देण्यात यावी. त्याचे गुण त्या विद्यार्थ्यांला त्या प्रमाणात देण्यात यावेत अथवा त्यासाठी पर्यायी प्रश्न विचारण्यात यावेत.
- ३) तोंडी परीक्षा लेखी स्वरूपाची परवानगी देण्यात यावी.

उपरोक्त नमुद वर्गवारीतील दिव्यांग विद्यार्थी ज्या महाविद्यालयामध्ये शिक्षण घेत आहे त्या महाविद्यालयातील प्राचार्यांनी या शासन निर्णयामध्ये नमुद केलेल्या सर्व सवलती व सुविधा या विशेष गरजा असणाऱ्या विद्यार्थ्यांना मिळतील याची दक्षता घ्यावी. सदर शासन निर्णय राज्यातील उच्च व तंत्र शिक्षण विभागातंगत येणाऱ्या सर्व विद्यार्थींचे व त्यांच्या संलग्नीत असणारी सर्व महाविद्यालये तसेच राज्यशासना मार्फत विशेष कायद्यान्वये स्थापन करण्यात आलेल्या सर्व स्वयं अर्थसहायीत विद्यार्थींना लागू राहील. सदर आदेशाची प्रभावी अमंलवजावणी होईल हे पाहण्याची जवाबदारी सर्व उपरोक्त नमुद विद्यार्थींची राहील.

सदरहू शासन निर्णयाची तात्काळ प्रभावीपणे अंमलवजावणी करण्यात येत आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर
उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१७०३०४९३९६२५२३०८ असा आहे. हा आदेश
डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षाकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार य नावाने,

Siddharth
Kharat

(सिद्धार्थ खरात)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति.

१. मा.राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मुंबई.
 २. मा.मुख्यमंत्री यांचे अप्पर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
 ३. मा. मंत्री, उच्च व तंत्रशिक्षण यांचे दिशेय कार्य अधिकारी, मंत्रालय, मुंबई.
 ४. मा. राज्यमंत्री, उच्च व तंत्रशिक्षण यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
 ५. मा. अप्पर मुख्य सचिव, उच्च व तंत्रशिक्षण यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई.
 ६. सर्व अकृषी विद्यापीठांचे कुलगुरु / कुलसचिव.
 ७. राज्यातील सर्व स्वंय अर्थसहाय्यात विद्यापीठांचे कुलगुरु / कुलसचिव.
 ८. सर्व संचालक, उच्च व तंत्र शिक्षण, महाराष्ट्र राज्य.
 ९. उप सचिव, (विशि) (भाशि) (तांशि) उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई.
 १०. निवड नस्ती- विशि-३.

ਪ੃ਛਾ ੧੧ ਪੈਕਾਂਡੀ ੧੧

मुंबई विद्यापीठ

दूसरी क्र. - ०२२ २६५४ ३०३५ / २६५३ ०२८३
ईमेल - cap.exam@mu.ac.in

क. परीक्षा/कॉ.मु.वं. / ११५/२०१८,

केंद्रिय मुल्यांकन केंद्र, परीक्षा विभाग,
महाराष्ट्र विद्यालय एवं भवन,
विद्यानगरी, साताराज (पूर्व),
मुंबई - ४०० ०९८.

दिनांक : १९ मार्च, २०१८

परिपत्रकः—

विद्यार्थ्यांच्या विविध गोशणिक विभागांचे सचालक/प्रमुख, सलालित/सचालित महाविद्यालयाने प्राचार्य, मान्यताप्राप्त सम्माने संचालक/प्रमुख, दूर व मुक्त अभ्यास संस्थेने ग्राह्यापक नि सचालक, विद्यार्थ्यांच्या रत्नागिरी व ठाणे उपकेंद्रांचे संचालक/समन्वयक यांना कल्याणात येते की, विशेष गरजा असणा—या (दिव्यांग — Person with Disability) विद्यार्थ्यांना परीक्षांमध्ये सोयी—सवलती उपलब्ध करून देण्यासंदर्भात उच्च व तंत्रशिखण विभाग, महाराष्ट्र शासन यांच्या शासन निर्णय क्रमांक : संकीर्ण—२०१६/प्र.क. ३०२/विशी—३, दि. ०४ मार्च, २०१७ च्या अनुषंगाने परीक्षा विभाग परिपत्रक क. परीक्षा/निकाल/१८५१/२०१७, दि. २२ मार्च, २०१७ अन्वये मुंबई विद्यापीठ सलालित महाविद्यालयांना निर्गमित करण्यात आले झोते.

त्या अनुषंगाने घुढे असेही कल्याणात येते की, मुंबई विद्यार्थ्यांने नव्याने निश्चित केलेल्या घोरणांच्या अनुषंगाने विद्याशाखेअंतर्गत येणाऱ्या अभ्यासक्रमातील सर्व परिक्षांच्या उलगुमिकांने मुल्यांकन मंगणकाप्रयत्न (On Screen Marking) प्रणालीद्वारे करण्याचे मुक्त केले असून, सदर प्रणाली गव्हर्नमेन्ट विद्यार्थी अंतर्गत दिव्यांग (Person with Disability) विद्यार्थ्यांच्या उलगुमिका तपासून घेताना येणा—या व—याच अडचणी/वृती याळायासाठी द्वितीय सत्र २०१८ पामूळ दिव्यांग (Person with Disability) विद्यार्थ्यांच्या मुळ व पुरवणी उत्तरपुस्तिकांच्या ३, १० आणि १५ व्या पानावर उजव्या बाजूच्या वरील भागात (TOP Right Side) खालीलप्रमाणे शिक्का मारण्यात यावा व तसा शिक्का सर्व महाविद्यालयांनी त्वारीत घनवृत्त घ्यावा. जेणेकरून दिव्यांग विद्यार्थ्यांच्या उलगुमिकांने मुल्यांकन करताना वरील शासन निर्णयाचे अवमान होणार नाही. उपरोक्त सुचना संवर्धिताच्या निर्दर्शनाम आणून देण्यात यावा.

PWD
Person with Disability

दिव्यांग

०३ सेमी X ०३ सेमी

सचालक,
परीक्षा व मुल्यमापन मंडळ

मुंबई विद्यापीठ

दूरध्वनी नं - ०२२ २६१५ ३०३५ / २६१३ ०२८३
ईमेल - cap.exam@mu.ac.in

केंद्रिय मुल्यांकन केंद्र, परीक्षा विभाग,
महात्मा ज्योतीर्णव फुले भवन,
विद्यानगरी, सांताकुड़ा (पूर्व),
मुंबई - ४०० ०९८.

...२...

अ) प्रत माहिनीस्तव व योग्य त्या कार्यवाहीमाटी अंग्रेजित:-

१. मुंबई विद्यापीठाच्या विविध शैक्षणिक विभागाचे संचालक/प्रमुख, सलमित/सचाळित
महाविद्यालयाचे प्राचार्य, मान्यताप्राप्त संस्थांचे संचालक/प्रमुख, दूर व मुक्त अभ्यास संस्थेंचे
प्राध्यापक; नि संचालक, विद्यापीठाच्या रत्नागिरी व ठाणे उपकेंद्राचे संचालक/समन्वयक
२. संचालक, केंद्रिय संगणक सुविधा विभाग
३. सर्व उपकुलसचिव, परीक्षा विभाग
४. सर्व सहायक कुलसचिव, परीक्षा विभाग

ब) प्रत माहिनीस्तव व योग्य त्या कार्यवाहीमाटी अंग्रेजित:-

१. मा. संचालक, विद्यार्थी कल्याण विभाग
२. मा. कुलगृह यांने ग्रीष्म सहायक
३. मा. प्र-कुलगृह यांचे ग्रीष्म सहायक
४. मा. कुलसचिव व संचालक, परीक्षा व मुल्यमापन मंडळ यांचे ग्रीष्म सहायक

